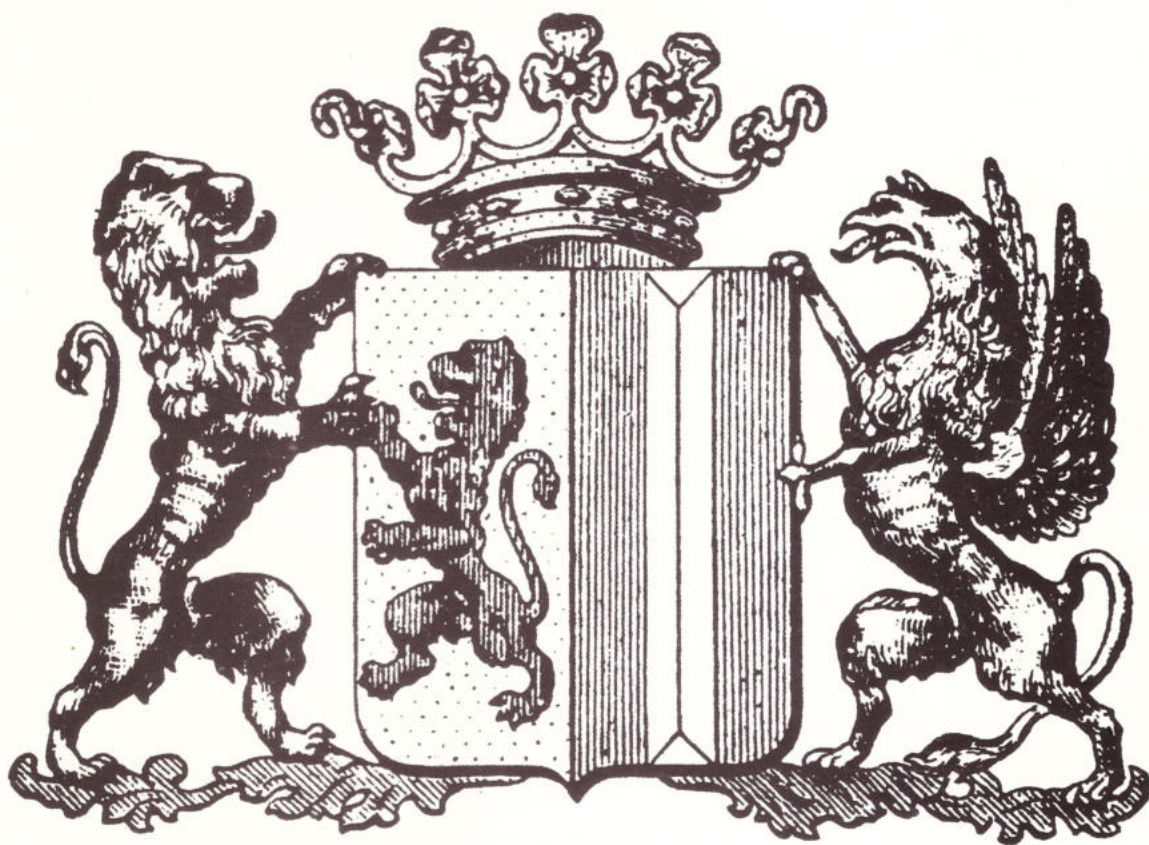

Swindregt Were

Jaargang 1 nr 1
april 1987

Swindregt Were

Inhoud:

Swindregt Were Voorwoord voorzitter Hendrik Ido Ambacht	blz. 2
Geschiedenis reikt over de grenzen Voorwoord voorzitter Zwijndrecht	blz. 3
Klooster Eemstein	blz. 4
Het wel en wee van een palingboer	blz. 6
Trambaan Middeldijk- Zwijndrecht	blz. 11
Waar woonden onze voor- ouders in Zwijndrecht?	blz. 14
Doleren in H.I. Ambacht	blz. 21
Colofon	blz. 36

Uitgave van: Historisch Genootschap, Hendrik Ido Ambacht
Historische Vereniging, Zwijndrecht
Jaargang 1 nr 1
april 1987

"SWINDREGT WERE"

Kunt U zich een betere naam voorstellen voor een gezamenlijk periodiek van de Historische gezelschappen van Zwijndrecht en Hendrik Ido Ambacht?

Swindregt Were, meer dan 650 jaar waard! Een historie van ruim zes eeuwen, die het waard is bestudeerd en beleefd te worden.

Wat U nu in handen heeft is het resultaat van het overleg tussen de Historische Vereniging Zwijndrecht en het Historisch Genootschap Hendrik Ido Ambacht.

Hoewel terugzien in de historie ons genoeg is, geeft het afscheid van onze periodiek "Groot en Klein" toch iets van weemoed. Tegenover deze weemoed staat, dat een gezamenlijk optrekken nieuwe energie geeft. Wij gaan er van uit dat U deze nieuwe uitgave als verfrissend zult ervaren.

De verschijning vindt twee maal per jaar plaats.

Met deze en de komende mooie uitgaven wensen wij U veel leesplezier.

P.M. Kats-van der Velden
Voorzitter Historisch
Genootschap H.I. Ambacht

P.S.

De mededelingen van het Genootschap, bestemd voor onze leden, zult U voortaan via een stencil van ons vernemen.

"GESCHIEDENIS REIKT OVER DE GRENZEN" .

Zij, die zich verdiepen in de geschiedenis van Zwijndrecht, zullen het mij toegeven: er is nog veel te bestuderen en te onderzoeken. Vrijwel ieder onderwerp draagt nieuws aan. Maar ook reikt een onderwerp niet zelden over de grenzen.

Weliswaar ontwikkelden de tien onderscheidene gemeenschappen (gemeenten) binnen de Zwijndrechtse Waard zich eeuwenlang op een eigen wijze, maar toch waren en bleven er vele onderlinge verbanden en gezamenlijke belangen. De samenvoeging van een aantal van die gemeenten in de vorige eeuw versterkte wel de banden, maar liet de eigen identiteit van de overblijvende onaangetast.

De herkenbaarheid en het vertrouwenwekkende van eigen identiteit rechtvaardigt het behoud van een zelfstandigheid, maar het gezamenlijke vraagt om een nauwe samenwerking. Voor de Historische Vereniging Zwijndrecht was er dan ook geen enkele principiële belemmering tegemoet te komen aan de wens van het Historisch Genootschap Hendrik Ido Ambacht te komen tot de samenvoeging van beider periodieken. Slechts problemen van praktische aard moesten worden overwonnen.

Dit jaar zal de gecombineerde redactie vorm gaan geven aan gezamenlijke uitgaven. Ik wens haar een vruchtbare arbeid toe.

Wij hopen dat de lezer in "Swindregt Were" zal vinden wat hem aanspreekt, zodat we aan het einde van dit jaar kunnen besluiten tot voortzetting hiervan. Tevens dat deze vorm van samenwerking aanleiding geeft tot het ondernemen van meerdere gezamenlijke activiteiten, want de "geschiedenis reikt over de grenzen".

A. Slobbe,
Voorzitter Historische
Vereniging Zwijndrecht

Enige weken geleden verscheen het boekje

HET KLOOSTER EEMSTEIN BIJ ZWIJNDRECHT

van de hand van drs. Gerrit Vermeer.

Door de zeer gewaardeerde medewerking van o.a. de Rabobank was deze uitgave mogelijk. Ieder die in Zwijsdrechts geschiedenis geïnteresseerd is, zal dit werkje willen aanschaffen.

Omdat het klooster op deze wijze momenteel in de belangstelling is gekomen, wil de redactie van dit periodiek een artikel "uit de oude doos" plaatsen van een ons overigens onbekende H.A. van Bommel, dat eveneens op het Eemsteinklooster betrekking heeft.

LIJST VAN OVERSTEN van het klooster "Eemstein" 1383 - 1572

1383	Pater Johan Wissons, onder-proost
1387	Pater Simon van Schoonhoven, proost
1388	Pater Johan van Herwijnen, prior tot 1395
1400	Pater Hendrik Wilt van 's Hertogenbosch
1402	Pater Simon van Schoonhoven
1403	Pater Laurens van Gestel
1414	Pater Hendrik Wilt II
1419	Pater Dideric van Leiden
1433	Pater Johan Brunooszoon van Asperen
1435	Pater Gijsbert van Schoonhoven
1444	Pater Johan de Kerk
1448	Pater Willem Duuc (of <u>Dunk</u>) van Dordrecht
1455	Pater Johan van Velsen
1457	Pater Koenraad van Schoonhoven
1468	Pater Nicolaas van Worinchem
1469	Pater Willem Jansz. van Leiden
1474	Pater Willem Hendriksz. van Schiedam
1476	Pater Michiel van Dordrecht
1485	Pater Willem van den Briel
1490	Pater Hendrik van Bommel
1492	Pater Aarnout "die zijn geloften te
Leiderdorp had gedaan"
1505	Pater Johan Woutersz. van Dirksland
1529	Pater Jan Jansz. van Delft

- 1532 Pater Pieter Nicolaasz. van Gelderland
 1541 Pater Jan Jansz. Gizen van Balen "als
 deeze Jan Jansz. Prior van Eemstein
 was, is hij tot Opper-prior van
 Windesheim gekozen, daar hij het be-
 wind van dit convent, en van 't
 gansche kapittel, negen jaaren en
 drie maanden loffelijk heeft ge-
 voerd. Hij stierf in 't jaar 1550
 en is in het koor van het konvent
 te Windesheim begraven."
 1541 Pater Jasper Antonisz. van Delfshaven
 15.2 Pater Johan van Eindhoven
 15.. Pater Dideryk Hendriksz. van
 's Hertogenbosch
 1570 Pater Johan Pietersz. van Herpt.

Voor bronnen aangaande het klooster Eemstein
 verwijst Halma naar:

Goudhoeven, "D'oude Cronycke en Historiën van
 Holland ... enz."

Daar vond ik op folio 117:

.... hoe dat Clooster Eemsteijn worde ghefon-
 deert In 'tselve Jaer, n.l. 1380 worde
 ghefondeert dat Clooster te Eemsteijn van den
 Reguliers Oorden, gelegen ontrent een mijle
 van Dordrecht

Van Leeuwen, "Batavia Illustrata" , waar ik op
 folio 1322 en 1323 dezelfde rij oversten aan-
 trof, een korte beschrijving van Eemstein en
 enige verkiezingsformules. Bovendien vermeldt
 Van Leeuwen nog twee Procurators (of huisbe-
 zorgers) namelijk:

Broeder Godevert N, procurator in 1421

Broeder Pieter Kuijf, procurator in 1462.

Tenslotte noemt hij nog een zeker Broeder
 Reinier Oem, die op Eemstein overleed in 1524.

H.A. van Bemmelen
 (enigszins bekort)

HET WEL EN WEE VAN EEN PALINGBOER

In de loop der tijden waren er in schier alle steden of dorpen personen, die door hun uitzonderlijk gedrag, levensstijl, beroep of gebreken een bekendheid genoten. Zij waren uit het dagelijks gebeuren niet weg te denken en werden als stads- of dorpstypen bestempeld. Gewoonlijk werden zij met een bijnaam aangeduid, welke al dan niet passend, spottend of beledigend was. De meeste bijnamen waren afgeleid van beroep, gedrag, herkomst, letsel, gewoonte, spraakgebruik enz. Enkele voorbeelden:

(door een letsel) Peter de kruk, een meelmuis voor een molenaar, Jan de-kouwe-koffie, spreekt voor zichzelf, het veelvuldig gebruik van een woordspeling Arie snotverlammen, d'n Beijerlander, en nog vele anderen.

Van een klein gedeelte is de herkomst niet thuis te brengen. Die namen zijn meestal overgegaan van vader op zoon.

Ook Zwijndrecht had zijn dorpstypen o.a. Arie uit 't oudmannenhuis, goedkope Floor, Kobus met 't orgel en Manus de palingboer.

De meest markante figuur was laatstgenoemde. Zijn voorkomen viel op door zijn door weer en wind getaande huid, zijn baard en enigszins krullende haren. Met zijn schipperspet was hij een geliefkoosd model voor schilders, tekenaars en fotografen.

Zijn levensstijl en onverschillig, ongekuist spreken verraadden, dat, met een parafrase op een gedicht van Hildebrand, over hem gezegd kan worden: "Niets, niets ter wereld gaat hem aan of baart hem ongemak.". Het gezang en het gebeuren in de grienden trok hem alleen.

Manus werd geboren aan de boorden van de Oude Maas. In het geboorteregister van de toenmalige gemeente Groote Lindt werd hij op 4 oktober 1884 ingeschreven onder de naam Hermanus Steegman.

De Lindt bestond uit twee buurtschappen, nl. de Groote Lindt en de Achterlindt. De Groote Lindt was voornamelijk geconcentreerd om de Kerkstoep. Daar stonden de kerk, de scholen en het post-agentschap. Volgde men de Lindtsedijk in de richting Develsluis, bij Heerjansdam, dan kwam men door De Geer. Dit was een landstreek waar her en der een woning het landschap tooide. Bij de benadering van het Puttershoekse veer wordt de bebouwing dichter, daar was de buurtschap De Achterlindt. Aan de binnenzijde van de dijk was een wijdse polder met groene weiden, gelardeerd met goudgele korenvelden tot aan de einder. Buitendijks de Oude Maas, omzoomd door grienden en op de achtergrond Puttershoek, dat zich vredig in het water spiegelt. Daar leefde Manus tot aan zijn dood.

In 1877 werd de gemeente Groote Lindt door Zwijndrecht geannexeerd, wat niet kon verhinderen dat de beide buurtschappen met een eigen karakter en een band van onderlinge verbondenheid bleven voortbestaan. De watersnood van 1953, de Deltawet en de uitbreidingen hebben de band bijna geheel vervaagd.

Manus groeide op tussen het ranke wilgenhout en het ruisend riet van de griend met zijn vele krek en plassen. Voorzover dit heeft plaatsgevonden, oogstte de schoolmeester niet veel eer met hem. Lezen was hem in geringe mate mogelijk, schrijven kon hij in het geheel niet: een handtekening werd vervangen door twee kruisjes. Waarschijnlijk heeft de doorn van armoede en gebrek hiertoe bijgedragen, want de ten hemelschreiende lage lonen en de gezinsgrootte maakten het noodzakelijk de jongenskiel spoedig te verwisselen voor de werkkieel. Hij werkte als hulp bij de visserij en bij het hakken van wilgenhout en riet.

Zijn ongedurige aard en de roep van het water kon hij niet weerstaan. Hij werd schippersknecht op de "Luctor et Emergo", een eiken

zeiltjalk. Ten behoeve van de plaatselijke zoutziederijen was het schip geschikt gemaakt om zout water te halen in Zeeland. De eigenaar, Jan van de Klooster, was een schipper van het zuiverste ras. Zon en wind hadden hun sporen achtergelaten op zijn gelaat. Nautische kennis en vakmanschap waren hem niet vreemd. Nauwlettend sloeg hij acht op de stroom en kleur van het water. Gedragingen van de wind en de stand der hemellichamen dienden hem als compas.

Het is niet verwonderlijk dat Manus in deze scholing uitgroeide tot een goede knecht. Dit ontging de schipper niet en hij moedigde hem aan door bij elke reis twee borrels te beloven bij een vlotte vaart naar de Willemstad.

"'k Wouw dat me d'r weare!" was steevast de enige reactie van Manus.

Hier onderging Manus werkelijk zijn Poseidon-doop. Gierende stormen door het want, hoogoverslaande gekruinde golven deden hem ervaren dat een onstuimige Oude Maas maar kinderspel was. Geruime tijd doorkliefde hij met Van der Klooster het zilte nat van de Zeeuwse stromen. Door zijn hogere leeftijd besloot de schipper niet meer te varen.

Manus keerde terug naar de Achterlindt, waar het gezang van de griend nog onveranderd klonk. Zijn ouders waren reeds lang overleden en getrouwd is hij nimmer geweest, dus er was een woningprobleem. Een woonwagen in een boomgaarde van een buurtbewoner bood uitkomst. Bovendien werd hij vele jaren verzorgd door de vrouw van zijn weldoener. Opmerkelijk was, dat de wagen niet werd bewaakt door een waakhond, maar door twee katten. Deze zorgden ervoor dat niemand ongestraft de deur van de wagen kon bereiken.

Dan breekt de tijd aan, waarin hij zijn bekendheid heeft verworven. De rivieren boden toen nog een overvloed aan vis in alle soorten en maten. Daarbij komt nog, dat vis toen een goedkope en gretige aanvulling was op de toch al

niet overvloedig gevulde dis van de zonen des volks. Dus verkoop van vis bood misschien een bron van bestaan ...

Of het nu een eigen idee of dat van een ander was is niet bekend, maar Manus besloot te gaan venten met vis. Hij trok te velde met een handkar gevuld met bliek, voorn, brasem, etc. Het was niet zo gemakkelijk, want het was ruim een uur gaans voordat hij de eerste woningen van Zwijndrecht bereikte. De handel verliep redelijk en bood hem een gering bestaan. Zijn optreden was doorgaans kort-voor-de-wagen, onverschillig en met minder kuise bewoordingen.

De kar trok altijd veel bekijks en was vooral voor de jeugd zeer aantrekkelijk, omdat de vis vers was en nog enige tekenen van leven gaf. De kinderen probeerden de vis nog te laten spartelen. Dit ging hem een keer zeker te ver en daarom schreeuwde hij hen toe: "Jong, blijf met je klauwe van dat spul af. D'n ène mens wil 't hebbe en d'n ander niet. In ellek geval, 't is niet nôdig want 't is freete."

Na verloop van jaren bemerkte hij dat de slijtage door de tand des tijds ook aan hem niet voorbij ging. De gang naar Zwijndrecht met de kar en de omvang van de handel werd hem te moeilijk. Een bakfiets verving de handwagen en de vis moest het veld ruimen voor paling; hij noemde die zelf aal. Zo is hij het meest bekend geworden in de Zwijndrechtse gemeenschap.

Onder zijn vaste klanten was er één die hem zeer aan 't hart ging, dat was de pastoor. Niet dat hij zo'n behoefte had om te biechten, maar hij had nogal veul last van kiespijn, en daar had d'n pastoor een probaat middel voor, t.w. twee borrels. Zelfs toen de tijd daar was, dat hij door het verlies van tanden en kiezen z'n brood moest soppen in thee, bleef hij de pastoor trouw met zijn consulten.

Door de oorlog mochten de peurders minder vis-sen, waardoor zijn aanvoer verminderde. De gang

naar Zwijndrecht was niet meer zo dringend. Hij beperkte dit tot vrijdag, want dan had hij toch nog wat handel. Zijn vaste verhaal was, dat het gebeuren in de Achterlindt "veul erger was, omdat de vliegtuige zo l à eg flog e, da'j ze met de klomp de herses in kon gooie."

Na de oorlog heeft hij nog geruime tijd de handel voortgezet en bepaalde getrouw het straatbeeld van de gemeente.

Door het klimmen der jaren moest hij van lieverlede zijn activiteiten verminderen, om ze tenslotte te beëindigen.

Aan de oever van de Oude Maas is hij op 25 augustus 1974 op 89-jarige leeftijd overleden.

J. van Dijk

De Westkeetshaven, van waar het waterschip, dat op deze foto in de monding van de haven ligt, naar Zeeland voer.

TRAMBAAN MIDDELDIJK - ZWIJNDRECHT

De 21e september 1901 werd door B. en W. van Zwijndrecht besloten aan de Rotterdamsche Tramwegmaatschappij of haar rechtverkrijgenden ten behoeve van de aanleg der stoomtrambaan (vak) Middeldijk-Zwijndrecht de nodige concessie verleend, nadat vooraf op een drietal schriftelijke en twintig mondelinge bezwaren gedurende het tijdvak van 9 juli tot en met 11 augustus 1900 ingebracht, door B. en W. was geadviseerd. (voorgeschreven bij artikel 8 der wet van 28 augustus 1851 S. 125).

Een aantal bomen, staande aan de noord-oostelijke kant van de Langeweg moesten worden verplaatst en omgezet.

Volgens een raming der onkosten door P. Schellingerhout op 15 augustus 1900 ingezonden bedroeg dit aantal bomen 531 stuks en het totaal der onkosten voor het verplaatsen f 395.35.

De gasleiding moest over een lengte van 250 m. worden verlegd en drie lantaarns verplaatst, waarvan de onkosten door de chef der gasfabriek bij schrijven van 16 augustus 1900 werden geraamd op f 338.-.

Teneinde aan de trambaan de nodige breedte te kunnen geven, moest 1 meter der straatbaan ten N.O. worden uitgeboken en geleidelijk ten Z.W. bijgestraat, een en ander vanaf de woning van Jan Baan tot die van Y. Kruithof (de vroegere beide tolhuizen).

De architect-hoofdopzichter der gemeentewerken, de heer A. Visser Kzn zond, daartoe verzocht door B. en W. van Zwijndrecht, een raming der onkosten in, waar hij op tweeërlei manieren de kosten voor deze bestrating berekende: a. tot een bedrag van f 11.705.89 en b. tot een bedrag van f 25.849.66.

De bovengenoemde werkzaamheden zouden op kosten van de gemeente Zwijndrecht uitgevoerd worden, terwijl de concessionaris daarvoor binnen drie weken na het verlenen der concessie een bedrag groot f 7733.- in de kas der gemeente zou

storten.

Het stellen van telefoonpalen langs de baan, het straten of verstraten van uitwegen over de berm, zó, dat de spoorstaven niet boven de bestrating uitsteken, komen voor rekening van de concessionaris. Voor het maken van nieuwe uitwegen behoudt het gemeentebestuur het uitsluitend recht om vergunning te verlenen.

Van de overige werkzaamheden noemen we nog: het dempen van de sloot langs - en het verhogen van de Damsteeg. Overbrugging van de Onderdijkse Rijweg en het aanleggen van de vereiste spoorvertakking op het losplein-Sectie B nr 2075.

Op verzoek van Dordrecht zou de trambaan worden doorgetrokken tot het overzetveer en werd het Veerplein door de gemeente Zwijndrecht als eindpunt aangewezen.

De te rijden snelheden, die volgens bepalingen gereden mochten worden varieerden naar de aard van het terrein. De maximum snelheid bedroeg 20 km per uur, voor enkele delen van het traject 12 km en bij wegkruisingen 5,5 km.

Intussen menen we te kunnen zeggen dat deze tram gedurende een reeks van jaren in een bepaalde behoefte heeft voorzien en hoewel er somtijds door het publiek gegronde klachten werden ingebracht, moet anderzijds erkend worden, dat industrie en tuinbouw, wat betreft de aanvoer van goederen, mest en landbouwproducten, van dit vervoermiddel gaarne gebruik hebben gemaakt. Evenwel autobussen, bodediensten en vrachtauto's, al meer in dienst der ondernemingen en bedrijven gesteld, ontroofden in korte tijd een groot deel van haar personen- en goederenvervoer en werden de eerst zo gewaardeerde diensten der tram door slechts weinigen meer op prijs gesteld. De positie der tram werd nog moeilijker, nadat door de minister van Waterstaat werd medegedeeld, dat slechts 80% van de regeringssubsidie, die zij tot nu toe hadden genoten, zou worden uitgekeerd.

Deze vermindering van subsidie was voor de Tram-
maatschappij aanleiding om zich tot de omliggen-
de belanghebbende gemeenten te wenden, om het
geleden verlies in de vorm van gemeentelijke
subsidies aan te vullen.

Dit verzoek werd bij schrijven van 16 februari
1932 krachtig ondersteund door de Coöperatieve
Tuinbouwveiling Zuid-Hollandsche Eilanden te
Rotterdam met de motivering dat het behoud van
de tram voor het vervoer van verse groenten en
zacht fruit van groot belang is.

Het blijkt echter dat de omliggende belangheb-
bende gemeenten de trambaan Zwijndrecht-
Middeldijk algemeen beschouwden als te zijn
overbodig geworden, waarom men gezamenlijk het
besluit nam de gevraagde subsidie niet te ver-
lenen.

Wat de gemeente Zwijndrecht betreft, erkende
de gemeenteraad bij schrijven van 30 april 1939
het belang der tram, doch achtte haar niet on-
misbaar, daar b.v. mest ook op andere wijze kon
worden aangevoerd.

Van de zijde van de burgerij Rijsoord werd
zelfs een comité van actie in het leven geroe-
pen om de opheffing te bespoedigen. De 24e
maart 1939 werd door dit comité een vergade-
ring belegd, waarin van de 150 aanwezige per-
sonen slechts één zich tegen de opheffing van
de R.T.M. verklaarde.

Ook de Nederlandsche Toeristenbond verklaarde
na informatie geen bezwaar te hebben tegen de
opheffing van de trambaan Middeldijk-Zwijndrecht.

Uit de verzameling van
mevr. A. van Dam-de Klerk
(auteur onbekend)

WAAR WOONDEN ONZE VOORoudERS IN ZWIJNDRECHT?

Ten overstaan van notaris Frederik Robbert Evert Nibbelink verkoopt Adrianus Adr.zn. van der Linden, rentenier, wonende te ZwiJndrecht, in 1833 aan Isaac van Straaten, vleeshouwer te ZwiJndrecht, een huis, schuur en erf, staande en gelegen aan de binnenkant van de dijk in die gemeente, getekend nr 85, belendend Jacobus Brouwer aan de ene en de Kerkstoep aan de andere zijde. Het pand was eerder eigendom van Hendrik van de Kevie. Gedaan ten kantore van de notaris getekend nr 2. Getuigen waren Aart Rijken, timmerman, en Rijk van Nugteren, schilder, beiden wonende in ons dorp.

Iedere oudere ZwiJndrechter weet waar de Kerkstoep was, dus is de plaats van het bovengenoemd huis gemakkelijk te lokaliseren. De vraag is alleen nog aan welke kant van de Kerkstoep, maar die vraag is te beantwoorden door na te gaan op welk nummer buurman Jacobus Brouwer woonde.

Lang niet altijd is het echter zo eenvoudig en omdat ieder die zich met familie-onderzoek bezig houdt zulke vragen beantwoord wil zien, is nagegaan welke mogelijkheden er zijn. En dat valt nog best mee! We beschikken over:

1. Een kaart-fragment uit 1694 dat is afgedrukt in de periodiek jaargang 2 nr 2 (gemeente-archief ZwiJndrecht).
2. Een overzicht en de plaats van alle 130 huizen, gebouwen en zoutketen en één koren-molen en hun bewoners uit 1730. Dit betreft een herwaardering van de huizen t.b.v. de belasting (Rijksarchief. Financie van Holland. Archief nr 3.01.29 deel 488).
3. Een overzicht van de wijkindelingen van vóór 1876 (gemeente-archief ZwiJndrecht).
4. Twee boekjes beschrijvende de wijkindeling, huisnummers en bewoners uit 1898 en 1902, het laatste tevens met de huiseigenaren (eveneens gemeente-archief ZwiJndrecht).

OLD SLOPJE ZWINDRECHT
CLEMENT BEZEMER

Het Pekelslopje (zie kaart blz. 18/19)

5. Een kadastrale kaart uit + 1840 van de gemeente. Een onderzoek zonder nauwkeurige gegevens, zoals perceelnummers, kan hoge kosten met zich brengen. Daar komt nog bij dat de eigenaar lang niet altijd de bewoner was (Kadaster Rotterdam).
6. Een register der ingezetenen van Zwijndrecht naar huisnummer, geboortjaar en godsdienst uit 1846. Tevens zijn in dit register opgenomen de ingezetenen van H.I. Ambacht die kerkelijk bij Zwijndrecht behoorden en de ingezetenen van Meerdervoort. Dit register is zeer interessant en bevindt zich in het archief van de N.H. Kerk.
In combinatie met de bij dit artikel behorende kaart en een notariële geboorte- of overlijdensakte kan dit register in veel gevallen duidelijkheid verschaffen over een woon-situatie.

De gemeentegrens liep in die tijd als volgt: van grenspaal Meerdervoort langs de Molensteeg tot de Devel, dan noordwaarts de vliet tot de Rotterdamse Straatweg, dan de vliet in de Ambachtse polder tot de grenspaal H.I. Ambacht, vandaar recht aan op het water dat de Galgeplaat van de buitengronden scheidt. Het meest oostelijke deel van de gemeente staat jammergenoeg niet op de kaart.

Werd vroeger het huisnummer zonder wijkletter aangegeven, na de uitbreiding van de gemeente met het volgerland van H.O. Ambacht en Schildmanskinderen Ambacht in 1833, is de gemeente verdeeld in de wijken A en B.

Wijk A: Marktveld (westzijde), Ringdijk tussen Marktveld en Molensteeg (eerst buitendijks dan terug binnendijks), Benedendijk, Kerkstraat, Damsteeg, Molensteeg en Rotterdamse Straatweg (westzijde).

Wijk B (vroeger H.I. Ambacht): Marktveld (oostzijde), Ringdijk en H.I. Ambacht (eerst buitendijks dan terug binnendijks), Benedendijk en Rotterdamse Straatweg (oostzijde).

Aantal huizen 394.

De volgende voorbeelden zullen het interessante van het register duidelijk maken.

De overlijdensakte van Jordaan Baan (29-10-1877) vermeldt dat deze is overleden in het huis getekend A34, tegenover de Kempenstoep. Deze stoep lag tussen de Julianastraat en Mauritsstraat. Maria Leer, Adrianus van Straalen, Cornelis Visser en nog meer oprichters van de Zwijndrechtse Nieuwlichters woonden volgens het register op A53. Dat moet dus geweest zijn in de buurt van de Westkeetshaven, hoogstwaarschijnlijk op het Nieuwe Licht.

Op 31 januari 1846 wordt ten overstaan van notaris Wouter Dirk Nibbelink verkocht een huis, loodsje, erf en tuin en een daarbij staande afzonderlijke woning, liggende tussen het Marktveld en de Westkeetshaven, staande en gelegen aan de buitenkant van de dijk, getekend A19, belendend Jacobus van Schaardenburg aan de ene en Adrianus van Nugteren aan de andere zijde, het erf met een uitgang aan het Molenslop.

("Gedaan" in het gemeentehuis in de herberg van Leendert de Leur.) De getuigen waren Jan van Wijngaarden, zonder beroep en Machiel van Schaardenburg, timmerman. Volgens het register werd A19 bewoond door meer dan één familie, o.a. Lucas Bats geh. met Maria Regina Graaf, in totaal tien personen. (A19 is het laatst bewoond door T. van der Wiel.)

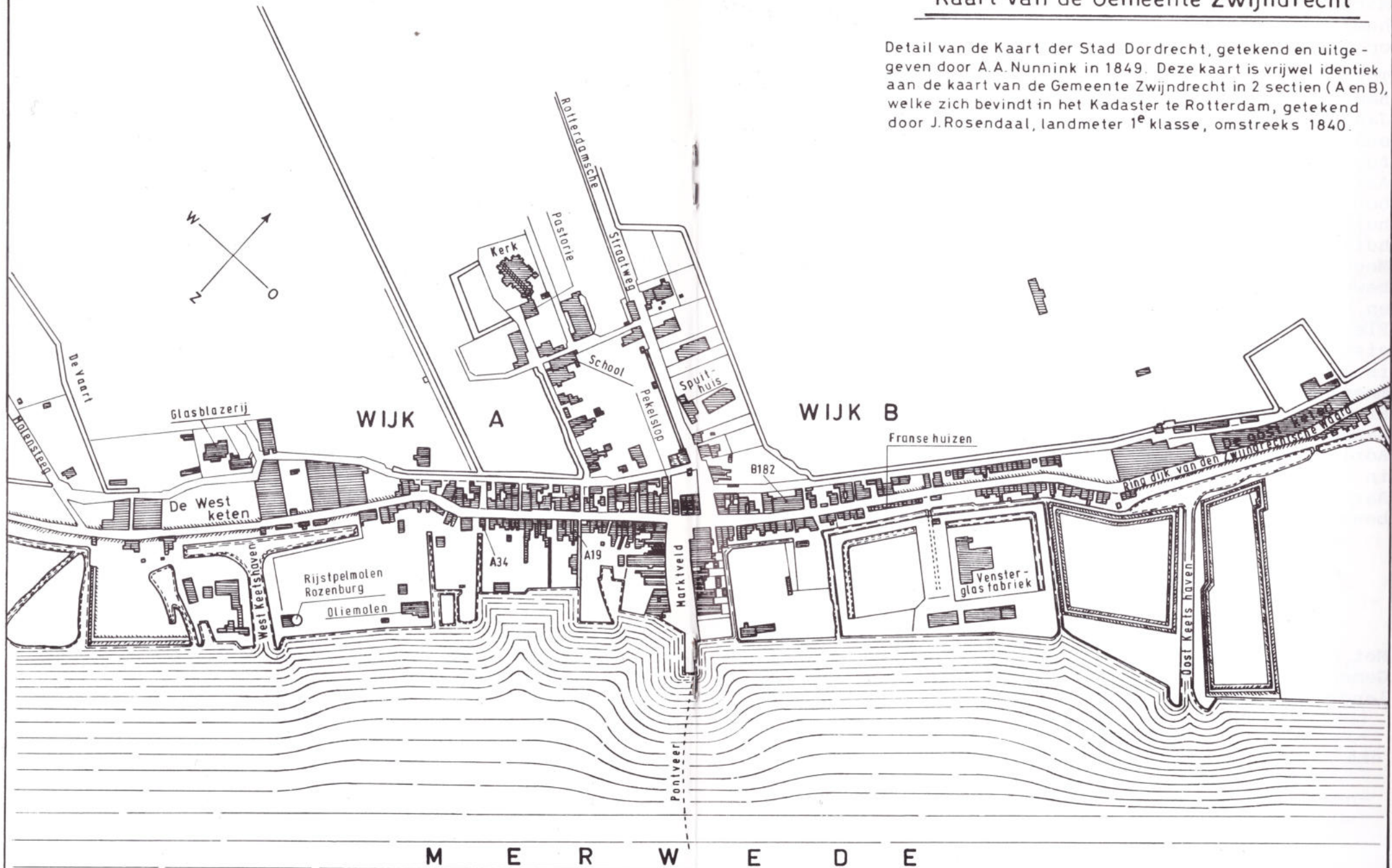
Adrianus van Nugteren, gehuwd met Pietertje de Jong bewoonde A18 en Jacobus van Schaardenburg, gehuwd met Maaïke Vliegenthart A20. De timmerwinkel had nummer A21.

De woonsituatie van de andere in de akte voorkomende personen is als volgt:

Notaris Nibbelink, tevens burgemeester, woonde op het Marktveld nr A2. Getuige Jan van Wijngaarden komt merkwaardig genoeg niet in het register voor maar is gestorven in 1849 in het huis van Leendert de Leur. Zijn schoonzoon, ge-

Kaart van de Gemeente Zwijndrecht

Detail van de Kaart der Stad Dordrecht, getekend en uitge-
geven door A.A. Nunnink in 1849. Deze kaart is vrijwel identiek
aan de kaart van de Gemeente Zwijndrecht in 2 sectien (A en B),
welke zich bevindt in het Kadaster te Rotterdam, getekend
door J. Rosendaal, landmeter 1^e klasse, omstreeks 1840.

tuige Machiel van Schaardenburg, woonde op het Marktveld B2 (oostzijde). Leendert de Leur, gehuwd met Aartje van Wijngaarden woonde in B10, op de hoek Marktveld-Ringdijk.

Tot slot nog enige in het register voorkomende namen:

Jan den Hollander, geh. met Pietertje de Jong, ouders van de gemeentebode, bewoonden A29, dus tussen het Molenslop en de Kempenstoep.

Aart Rijken, geh. met Johanna Baan, B26, tussen het Marktveld en de Franse huizen. De Franse huizen waren genummerd BB1 - BB16; het laatste huis voor de Franse huizen was B31.

Meeuwis Schouten, geh. met Elizabeth Schuld, bewoonde B 182, een boerderij aan de Ringdijk en de Onderdijk.

Pleun Vogel, geh. met Pietertje Valk, is geregistreerd onder A4 op het Marktveld. Dit pand is later afgebroken voor de bouw van het gemeentehuis. Dit was blijkbaar een groot huis.

Er woonden ook nog de gezinnen van Willem Landsmeer, geh. met Arieaantje van Reis en Adriaan de Klerk, geh. met Elizabeth van Maren, in totaal 19 personen.

Aart van Nugteren, geh. met Elizabeth Nelemans, bewoonde A6, aan het Marktveld.

A. van der Linden

Met dank aan de heer Clement Bezemer, het Gemeente-archief en het Archief van de Nederlands Hervormde Kerk.

DOLEREN IN HENDRIK IDO AMBACHT
De wording van de Gereformeerde Kerk

P.J. Horsman

Inleiding

Twee grote afscheidingsbewegingen hebben in de negentiende eeuw de Nederlandse Hervormde Kerk getekend: de Afscheiding (1834) en de Doleantie (1886). De oorzaken van beide bewegingen zijn uiterst complex; het is hier niet de plaats er uitvoerig op in te gaan. Kort samengevat komen beide neer op de heersende onvrede van vooral de orthodoxen met de geldende kerkelijke organisatie, het verlies van het gereformeerde karakter van de vaderlandse kerk en de ruimte die gegeven werd aan vrijzinnige opvattingen 1).

De geschiedenis van Afscheiding of Doleantie kan geschreven worden vanuit een landelijk perspectief, maar ook als een groot aantal plaatselijke processen, die via landelijke organisaties met elkaar in verband staan. Lokale beweegredenen kunnen van heel andere aard zijn dan alleen theologische of kerkrechtelijke! Dit artikel is een aanzet tot de beschrijving van de Doleantie in Hendrik Ido Ambacht (de Afscheiding is hier van geen betekenis geweest). Een aantal interessante aspecten moet helaas uit gebrek aan onderzoeksresultaten buiten beschouwing blijven. Vooral de sociale en economische verhoudingen en de geografische spreiding van gereformeerden over de gemeente verdienen nader onderzoek.

Uit de Doleantie (en deels uit de Afscheiding) zijn de Gereformeerde Kerken in Nederland ontstaan. De bronnen die zijn gebruikt, liggen dan ook voor de hand: het archief van de Nederlandse Hervormde gemeente, dat ik door tussenkomst van de archiefcommissie heb mogen raadplegen, en het archief van de Gereformeerde

Kerk van Hendrik Ido Ambacht. Met name de onverwacht teruggevonden oudste notulenboeken, die verloren gewaand waren, hebben bijgedragen tot de verwerving van een nader inzicht.

Het voorspel

Tot de geschilpunten tussen orthodoxen en de Algemene Synode van de Nederlandse Hervormde Kerk behoorde omstreeks 1880 de zogenaamde aannemingskwestie. Rechtzinnige kerkeraden moesten volgens de kerkelijke reglementen erin bewilligen dat catechisanten van vrijzinnige predikanten belijdenis van het geloof zouden afleggen en dus als lidmaat van de kerk worden aangenomen. De toen overwegend orthodoxe kerkeraad van Dordrecht weigerde in 1879 zijn medewerking aan de aanneming van zulke leerlingen en kwam daardoor in aanvaring met de onderscheiden hogere kerkbesturen 2). Binnen de classis vonden de recalci-trante Dordtse ouderlingen en confessionele predikanten nog wel steun, ondermeer van de Ambachtse kerkeraad 3). Veel heeft dat echter niet geholpen: ingrijpen van het provinciaal kerkbestuur, schorsing van ouderlingen en twee predikanten braken het Dordtse verzet. De weinig invloedrijke Ambachtse kerkeraad kan niet veel meer dan het "eenparig bejammeren van de treurige toestand der Hervormde Kerk, waardoor de uitoefening van een goede tucht bijna onmogelijk wordt gemaakt". Plaatselijk worden onder leiding van de nieuwe predikant, ds G.E.K.A. Roskott van Hierden de zaken serieus aangepakt. Er is weer toezicht op de levenswandel van de gemeenteleden, de burgerlijke overheid wordt lastiggevallen met vragen naar toezicht op het zedelijk gedrag en eerbiediging van de zondagsrust. De dominee is voorstander van christelijk onderwijs en de stimulans achter de oprichting van een schoolvereniging 4).

Als landelijk een nieuwe twist de kerkelijke gemoederen gaat bezighouden, kiest de kerkeraad partij voor de orthodoxie. Het gaat nu om de

proponentsformule. Aanstaande predikanten behoeven de Drie Formulieren van Enigheid, de grondslag van het belijden van de nationale kerk, niet meer te ondertekenen omdat ze in overeenstemming zijn met Gods Woord, maar slechts voor zover ze met de Bijbel overeenstemmen. Een subtiel, maar wezenlijk onderscheid. In Amsterdam wordt in 1883 een grote conferentie georganiseerd, waar onder anderen dr A. Kuiper het woord zal voeren. Vanuit Hendrik Ido Ambacht reizen ouderling B. van den Berg en diaken J. van Essen naar Amsterdam af 5). Naar aanleiding van het door de broeders uitgebrachte verslag, verenigt de kerkeraad zich met de aldaar genomen besluiten. Of de raad de reikwijdte heeft kunnen doorzien is overigens de vraag. Zelfs Kuiper zal toen nog geen daadwerkelijke afscheiding van de Hervormde kerk voor ogen hebben gestaan; wat hij en zijn medestanders wilden, was een reformatie van de kerk, van binnenuit.

In elk geval blijft de Ambachtse kerkeraad doorgaan op de ingeslagen koers, ook onder ds Poort (1855-1888). Kerkeraadsleden moeten voortaan de Formulieren ondertekenen 'als accoord van kerkelijke gemeenschap'. De officiële synodale aanschrijvingen blijven ongelezen. En naar aanleiding van de in 1886 in Amsterdam ontbrande strijd 6) schrijft de kerkeraad vanuit Hendrik Ido Ambacht een protestbrief aan de Synode en betuigt hij sympathie met de geschorste Amsterdamse kerkeraadsleden. Aan pogingen het kerkgenootschap te reorganiseren wordt alle mogelijke steun toegezegd 7). Maar een breuk met de Hervormde kerk gaat nog te ver; dat wordt ook geschreven aan de kerkeraad van Voorthuizen, die zich begin 1886 daartoe genoodzaakt meende te zien en daarvan in een rondschrijven rekenschap aflegt 8).

Doleren of niet

Zolang de kerkeraad naar eer en geweten voor de handhaving van de tucht kan zorgdragen, de pre-

diking gereformeerd is en vrijzinnige ideeën weinig ruimte binnen zijn territorium krijgen, voelt hij weinig drang tot een dramatische breuk. De pogingen een christelijke school te stichten, waardoor een christelijke opvoeding van de jeugd gewaarborgd kan worden, hebben in 1886 succes, maar dat succes gedooft geen lokale kerkelijke tweedracht. Als het tot een afscheiding moet komen, dan zal de kerkeraad in elk geval eendrachtig moeten blijven. In die zin handelt Poort dan ook in januari 1887. Hij heeft een uitnodiging gekregen voor het Gereformeerde Kerkelijke Congres, dat van 11 tot 14 januari in Frascati te Amsterdam zal worden gehouden. Het hoofdonderwerp van het congres is de nieuwe proponentenformule, waarover de (dolerende) kerkeraad van Amsterdam rapport zal uitbrengen. In het programma wordt het eigenlijke doel onduidelijk aangegeven: 'Het Congres staat op den grondslag, dat het juk van de Synodale Hiërarchie moet worden afgeworpen ...; zoodat de toegang tot dit Congres alleen voor zulke leden van onze Kerken openstaat, die niet schromen voor de belijdenis van dat Koningschap (van Christus) tegenover de Synodale Hiërarchie uit te komen en dit met hun naam willen onderteekenen.' 9) Dat laatste wil Poort niet, althans niet alleen; als hij genoodzaakt wordt zich van de Hervormde kerk los te maken, dan wil hij dat uitsluitend met de gehele kerkeraad tesamen. Met algemene stemmen verklaart de kerkeraad dat die losmaking nu niet mogelijk is en dus gaat Poort niet naar Amsterdam 10).

Ondertussen wordt er vanuit de gemeente enige druk op de kerkeraad uitgeoefend: een aantal broeders dringt op losmaking van het synodaal verband aan. De brief wordt voor kennisgeving aangenomen, maar wel reageert de kerkeraad - averechts - op een Geheim Schrijven van de Algemene Synode aan de classicale besturen (dus niet rechtstreeks aan de kerkeraden!) waarin aangedrongen wordt op schorsing van alle kerke-

raadsleden die het Amsterdamse congres bezocht hadden. Overwegend 'dat alzoo noch het blijven voortleven in dezen Godonteerenden toestand geoorloofd, noch het vinden van eenig middel om bij behoud der tegenwoordige Kerkorde daaruit te geraken, mogelijk is', besluit de kerkeraad de 'synodale hiërarchie af te werpen', dus te breken met de Nederlandse Hervormde kerk, voor wat Hendrik Ido Ambacht betreft de kerkorde van 1816 ongeldig te verklaren en de oude Dordtse Kerkorde van 1619 weer in te voeren, van dit besluit melding te maken bij de regering en burgemeester, bericht te zenden aan de reeds losgemaakte gemeenten te Kootwijk, Voorthuizen enz., bericht te zenden aan de kerkvoogdij 'opdat de dienst geregeld blijve voortgaan', en aan de predikant over te laten wanneer dit besluit ten uitvoer gelegd zal worden, 'op zulk een tijd en ogenblik als zulks door hem noodig zal worden geoordeeld.' 12)

Het besluit is evenwel nooit ten uitvoer gebracht, ook al stond het twee dagen later al in de Dordrechtsche Courant: 'Predikant en kerkeraad te Hendrik Ido Ambacht hebben gehoorzaamheid aan de Synode opgezegd en de Kerkorde van 1618/19 weer aanvaard.' 13) Bijna het volgende nummer is er de rectificatie: 'Deze mededeling, welke afkomstig was van een lid der Hervormde Gemeente aldaar, die welligt zijn wensch voor de werkelijkheid hield, werd ons hedenmorgen op officiële wijze tegengesproken.' 14)

De reden van het terugdraaien van het principebesluit blijft duister. De kerkeraad argumenteert dat de synodale circulaire, die de directe aanleiding van het besluit was geweest, per slot van rekening niet aan de kerkeraad gericht was maar aan de classis, en dus kon de kerkeraad er formeel niet op reageren. Volgens een enigszins apocriefe overlevering zou ds Poort zich vanaf de kansel van het besluit hebben gedistantieerd. Mogelijk voorzag de kerkeraad ook moeilijkheden met de kerkvoogdij en

was hij bang het kerkgebouw te moeten verlaten. Een terechte vrees overigens, zoals bijvoorbeeld in het naburige Rijsoord bleek. Daar maakte in 1889 de kerkeraad onder leiding van ds Sleeswijk Visser (een persoonlijke vriend van ds Poort!) zich los, maar verloor zoals overal de strijd om de kerkelijke goederen 15).

De doleantie te Hendrik Ido Ambacht

Wanneer de kerkeraad in zijn vergadering van 29 april 1887 het besluit tot losmaking intrekt, betekent dat voor een aantal leden een diepe teleurstelling. Ouderling Van Essen 16) vraagt op 18 november om een duidelijke uitspraak. In stemming gebracht, is die uitspraak duidelijk: met 7 tegen en 2 stemmen voor wordt het voorstel tot doleren verworpen. Kort daarop bedankt Van Essen als ouderling, enkele maanden later gevolgd door diaken J. de Snoo. Vanuit de gemeente is het P. Plaisier Azn 17), die in een brief de kerkeraad verzoekt te doleren. Bij wijze van uitzondering beantwoordt de kerkeraad zijn schrijven, en uitvoerig! Waarschijnlijk vertegenwoordigt Plaisier een grotere groep gemeenteleden, of vermoedt de kerkeraad dat, want hem wordt medegedeeld dat deze eerste brief over de afscheiding, ook de laatste zal zijn, 'om onvruchtbaar twistgeschrijf te voorkomen'. Mogelijk verwacht de kerkeraad dat Plaisier gelijkgezinden van de argumentatie op de hoogte zal stellen. Het antwoord van de kerkeraad komt er op neer dat weliswaar de huidige kerkelijke organisatie niet deugt, maar dat zulks geen bezwaar behoeft te zijn voor een goed plaatselijk kerkelijk leven. Ook de kerkeraad is in wezen anti-synodaal, maar acht reformatie niet mogelijk door de kerk te verlaten. Want 'duidelijk is het ook, dat geen kerkeraad recht heeft in dezen voor de gansche gemeente te handelen ... zoodat een kerkeraad die gaat doleeren, (zich) niet (van) de kerk-reglementen, doch zich van de Hervormde Kerk afscheidt'. De korte geschie-

denis van de doleantie heeft tot dan toe al uitgewezen dat van de bedoelde reformatie van de kerk niets terecht is gekomen, maar uitsluitend tot kerkscheuring heeft geleid, een weg die de Ambachtse kerkeraad meent niet te mogen bewandelen.

Nu het standpunt van de kerkeraad duidelijk is, verzamelen de voorstanders van de doleantie zich in een Vereeniging voor Kerkherstel 18), die in 1888 moet zijn opgericht en gelden inzammelt voor een 'lokaal ten dienste van de Reformatie te Hendrik Ido Ambacht' 19).

Over de grootte van de vereniging of de status valt niets met zekerheid te zeggen. Waarschijnlijk heeft ze de eerste jaren (1888-1890) een schemerig bestaan geleid en zullen de meeste leden zeker formeel nog lid van de Nederlandse Hervormde gemeente gebleven zijn. Pas in 1892 verlaat een aanzienlijk aantal lidmaten de Hervormde kerk, maar dan is er al een officiële Gereformeerde Kerk. Van Essen en De Snoo hebben zich al in december 1887 uit het lidmatenboek laten schrappen, 'afgescheiden' staat er achter Van Essens naam in het Hervormde lidmatenboek; pas twee jaar later volgen hun echtgenotes en enkele anderen 20).

In september 1890 voelt de vereniging zich kenmerkend in staat tot actie over te gaan; is het aantal leden of sympathisanten groot genoeg, of is het door het gerucht dat ds Koster (die in 1889 Poort als Hervormd predikant was opgevolgd) zich 'met beslistheid ten gunste der Reformatie had uitgesproken'? Op 22 september 1890 in vergadering bijeen besluit de vereniging in elk geval contact met ds Koster op te nemen 21). Deze schrijft daags erop evenwel een koel, afwijzend briefje: 'De Kerkeraad der Hervormde Gemeente alhier is bij mij tegenwoordig geweest en heeft geoordeeld genoeg op de hoogte te zijn van de Doleantie om te kunnen besluiten of wij al dan niet de Reformatie zullen ter hand nemen. Daar U niets anders wenscht te be-

spreeken dan om tot Reformatie te komen behoeft het bezoek as. Donderdagavond niet te worden gebracht.' De leden van de vereniging, oprecht begaan met de 'toestand der kerk', richten zich in een uitvoerige brief aan de kerkeraad, met klem verzoekend tot reformatie over te gaan en deze daad niet langer uit te stellen. 'Waarom wij dan ook, vastelijk overtuigd, dat langer wachten zeer zondig is, van u beslist antwoord verzoeken en mocht gij (wat God verhoede) weigeren, de ondergeteekenden volgens het Ambt der geloovigen in de Kracht en Mogendheid des Heeren de Reformatie zullen ter hand nemen'.

Het gevraagde antwoord komt, zelfs voor de aangegeven datum van 7 oktober. Alleen is het antwoord afwijzend: 'De kerkeraad der Ned. Herv. Gem. alhier met alle leden vergaderd, heeft uw ingekomen schrijven behandeld en besloten te volharden bij zijn u bekend besluit en de Reformatie der kerke niet ter hand te nemen, aangezien hij niet overtuigd is en geen roeping gevoelt op dit ogenblik dit werk te doen.'.

Er staat nu de leden van de Vereeniging voor Kerkherstel niets anders te doen, dan het aangekondigde voornemen ten uitvoer te brengen, in eigen bewoordingen: de reformatie ter hand te nemen. In de gegeven situatie zal dat betekenen het benoemen van een kerkeraad, die zich zal richten naar de oude gereformeerde geloofsbelijdenis. In feite komt dat neer op het stichten van een nieuwe kerk, het breken met de Hervormde gemeente. Oorspronkelijk is dat zeker niet de bedoeling van de dolerenden geweest. Ze hoopten door hun optreden en handelen de Nederlandse Hervormde Kerk te reformeren, terug te voeren naar de organisatie van voor 1816, vrijzinnigheid uit te bannen en de tucht weer te handhaven. Al spoedig bleek echter dat die ideeën niet op de werkelijkheid stoelden en dat doleren zou betekenen afscheiden van de Hervormde Kerk.

In Hendrik Ido Ambacht worden enkele openbare

samenkomsten georganiseerd waar de 'reformatie' van de plaatselijke gemeente besproken werd. In maart 1891 richtten J. van Essen, J. de Snoo, Js. Flach en R. van Gernerden zich in een circulaire tot een deel der Hervormde gemeenteleden.

'Thans moeten we verder' schrijven ze, 'nu de kerkeraad niet datgene wil doen dat ons voor ogen staat, zullen we zelf een nieuwe kerkeraad moeten benoemen.'. Op een bijgevoegde verzamelijst 22) kunnen allen die de reformatie zijn toegedaan hun handtekening plaatsen, ook vrouwen en doopleden. Op zondag 26 april vindt de verkiezing van ouderlingen en diakenen plaats: de Nederduitsch Gereformeerde gemeente van Hendrik Ido Ambacht is geïnstitueerd 23).

De eerste jaren van de Gereformeerde Kerk van Hendrik Ido Ambacht

Het is een klein gezelschap dat op die zondag, waarschijnlijk ten huize van G. Vliegenthart aan de Veersedijk, bijeenkwam. Twintig lidmaten meldt het verslag dat Reinier van Gernerden opstelt. Daar zijn de doopleden niet onder begrepen.

Als voorzitter fungeert de gereformeerde ds Knoll van Zwijndrecht; aan de orde is de verkiezing van ouderlingen en diakenen. Tot ouderling worden gekozen Jan van Essen, Jillis de Snoo en Aart Hooimeyer; tot diaken Pieter van de Ven en Reinier van Gernerden 24).

Op 17 mei vindt de bevestiging plaats. Op de eerste kerkeraadsvergadering wordt dan Van Essen tot voorzitter benoemd en Van Gernerden tot scriba.

Omdat de kerkeraad zich nog beschouwt als de kerkeraad van de Hervormde gemeente, kan geen eigen rechtspersoonlijkheid worden aangevraagd. Om nu toch geld en goed te kunnen beheren, zonder hoofdelijk aansprakelijk te worden gesteld, wordt de Vereeniging De Kerkelijke Kas opgericht, waarvan alle stemgerechtigde lidmaten automatisch lid zijn. Een kunstmatige construc-

tie die overal bij de dolerenden voorkwam. Toen na 1892 duidelijk werd dat van reformatie van de Nederlandse Hervormde kerk niets kwam en de nieuw ontstane Nederduitsch Gereformeerde gemeenten een afzonderlijk kerkgenootschap zouden vormen, werden de gemeenten aangemeld bij de overheid en zijn de verenigingen De Kerkelijke Kas van lieverlee opgeheven. De dolerenden hebben zich in 1892 verenigd met de afgescheidenen (Christelijke Gereformeerde Kerk) tot de Gereformeerde Kerken in Nederland. Vanaf 1892 heet hier de Nederduitsch Gereformeerde gemeente (dolerend) dan ook Gereformeerde Kerk van Hendrik Ido Ambacht.

Voor een hechte opbouw van de gemeente zijn een eigen predikant en een eigen kerkgebouw noodzakelijk. Aanvankelijk worden de zondagse bijeenkomsten nog gehouden in het huis van Vliegenghart. De spreker stond in de deuropening tussen huis en aangebouwde schuur; zijn gehoor bevond

Het restant van de oude zondagsschool van de wed. 't Hooft langs de Veersedijk, welke gratis ter beschikking was gesteld voor het houden van kerkdiensten tussen 1892 en 1898 (Foto uit 1982).

zich aan zijn linker- en rechterhand. Spoedig blijkt het huis te klein. In 1892 komt de gemeente al bijeen in het zondagsschoollokaal van de weduwe 't Hooft aan de Steenplaats 27).

De vaste kern van gemeenteleden is toch nog maar klein. In november 1891 besluit de kerkeraad om de lidmaten en doopleden 'die medegaan in de Reformatie dezer plaatse op te roepen, teneinde gezamenlijk een schrijven te richten aan de kerkeraad en kerkvoogdij der Synodale Genootschapskerk, behelzende de kennisgeving dat eerstgenoemden zich hebben losgemaakt 26). Gedateerd april 1892 zijn 21 namen in het Hervormde lidmatenboek doorgehaald. In totaal kunnen bijna veertig lidmaten, mannen en vrouwen, in het register gevonden worden van wie mag worden aangenomen dat ze naar de dolerenden zijn overgegaan 28).

De financiële basis is smal, de draagkracht van de leden gering. Naast enkele 'gegoede burgers en enige kleine burgers' bestaat de gemeente voor het overgrote deel uit leden van de 'arbeidende stand, die nauwelijks tot geven in staat zijn en voortdurend geplaagd worden door werkeloosheid' 29). Er zijn er zelfs die zich 'handelingen en uitspraken aanmatigen die enigszins revolutionair genoemd kunnen worden'!

Door dat geldgebrek is de preekvoorziening voortdurend een probleem. Dikwijls gaan ds Knoll of ds Sleeswijk Visser voor, maar deze hebben ook nog hun eigen gemeente waar ze eveneens de dienst moeten leiden. Sprekers van elders kosten geld en eigenlijk kan de Kerkelijke Kas niet meer dan tien gulden voor een predikant en zeven gulden voor een oefenaar betalen. Maar voor die bedragen kunnen geen aansprekende sprekers worden aangetrokken en doet de concurrentie van andere gemeenten zich sterk gevoelen. Klaarblijkelijk heeft de jonge gemeente moeite weifelmoedige Hervormden aan zich te binden, hoewel de 'treurige toestand' van de plaatselijke Hervormde gemeente, 'met een predikant voor wie de taak van herder en leeraar blijkbaar te

zwaar is' mogelijkheden voor de Gereformeerden biedt 30). De avonddiensten blijven nog lang nadien gehandhaafd, om Hervormden de gelegenheid te geven ná de eigen middagdienst nog de Gereformeerde avonddienst bij te wonen 31).

De classis toont zich bereid tot geldelijke steun, mits de gemeente een predikant beroept. De gemeente wil wel, maar dan zal er ook voor woonruimte gezorgd moeten worden. Na eindeloos wikken en wegen wordt het beroepingswerk met horten en stoten in gang gezet. Maar het duurt tot september 1894 voordat het werk met succes kan worden bekroond, wanneer de gemeente besluit kandidaat J. Lugtigheid te Delft te beroepen. Op 10 maart 1895 doet hij intrede. Het belangrijkste dat dan nog ontbreekt is een kerk. De verwezenlijking van die wens laat nog drie jaar op zich wachten. Maar de geschiedenis daarvan, van de bouw van de Pauluskerk, valt buiten het bestek van dit verhaal.

Deze foto uit 1901 laat de Gereformeerde kerk zien 3 jaar na de bouw. Opvallend is dat de zijbeuken nog ontbreken. De naam Pauluskerk kreeg hij pas in de jaren '60.

Noten

- 1) Zie voor de geschiedenis van de Nederlandse Hervormde Kerk in de negentiende eeuw o.a.: A.J. Rasker, *De Nederlandse Hervormde Kerk vanaf 1795. Haar geschiedenis en theologie in de negentiende en twintigste eeuw* (Kampen 1981); C.N. Impeta, *Kaart van kerkelijk Nederland* (Kampen 1972).
- 2) J.C. van der Does, *De doleantie in haar wording en beginperiode* (Delft z.j.); J.C. Rullmann, *De strijd voor kerkherstel in de Nederlandsch Hervormde Kerk der negentiende eeuw* (Amsterdam 1917); W.J. de Wilde, *Geschiedenis van Afscheiding en Doleantie* (Wageningen z.j.).
- 3) Notulen Kerkeraad N.H. Gemeente Hendrik Ido Ambacht d.d. 7 mei 1880.
- 4) P.J. Horsman, *Voor geslacht na geslacht. Honderd jaar zorg voor christelijk onderwijs in Hendrik Ido Ambacht 1880-1980* (Hendrik Ido Ambacht 1980).
- 5) *Acta van het Synodaal Convent (1887) en van de voorlopige Synode van de Nederduitsche Gereformeerde Kerken (1888-1892)*. (Kampen, Leusden 1985). Bijlage A. Notulen N.H. Gemeente H.I.A. 2 maart 1883.
- 6) Zie o.a. de onder 1) en 2) genoemde werken; ook: J.C. Rullmann, *De Doleantie in de Nederlandsch Hervormde Kerk der negentiende eeuw* (Amsterdam 1917); een populaire samenvatting door C.H.W. van den Berg, *Het drama van de Doleantie te Amsterdam, in: Anderhalve eeuw gereformeerden in stad en land, deel 11: Noord-Holland* (Kampen 1986).
- 7) Notulen kerkeraad 8 januari 1886.
- 8) Notulen kerkeraad 5 maart 1886. Zie voor de kwestie Voorthuizen (de eerste dolerende

gemeente) o.a. deel 8: Gelderland, van de onder 6) genoemde reeks.

- 9) Advertentie in 'De Heraut' van 2 januari 1887; afgedrukt in 'Acta' (zie noot 5).
- 10) Notulen kerkeraad 7 januari 1887.
- 11) Idem, 4 februari 1887.
- 12) Idem 14 februari 1887.
- 13) Dordrechtsche Courant 16 februari 1887.
- 14) Dordrechtsche Courant 18 februari 1887.
- 15) Onder andere vanwege dat verlies van rechten, en vanwege het vermeende aangedane onrecht, noemden de losgemaakte kerken zich 'dolerend'; voluit: Nederduitsch gereformeerde gemeenten (dolerend). Zie voor Rijsoord: S. Sleeswijk Visser, Herinnering aan dagen van strijd voor Kerk en School te Rijsoord cs. (Rijsoord 1902).
Uit de notulen van de kerkvoogdij (14 oktober 1886 en 4 december 1886) blijkt dat men zich voorbereidde op moeilijkheden. Dat er advies wordt ingewonnen bij De Savornin Lohman doet vermoeden dan toen de kerkvoogden sympathiseerden met de doleantie.
- 16) Zie over Jan van Essen ook: P.J. Horsman, Voor geslacht na geslacht. Zowel voor het Christelijk onderwijs als voor de Gereformeerde Kerk van Hendrik Ido Ambacht is Van Essen van grote betekenis geweest, de conflicten ten spijt.
- 17) Notulen kerkeraad 23 december 1887. Plaisier was toen penningmeester van de schoolvereniging.
- 18) Van deze vereniging resteren slechts een be-
duimeld kasboekje en enkele door vocht en schimmel verteerde brieven.
- 19) Archief Gereformeerde Kerk van Hendrik Ido Ambacht.

- 20) Archief N.H. gemeente H.I.A.; lidmatenboek en contra-lidmatenboek. Idem, Notulen kerkeraad. Er zijn kleine verschillen tussen lidmatenboeken en notulen.
- 21) Deze passage is gebaseerd op de brieven in het archief van de Vereeniging voor Kerkherstel, archief G.K. H.I.A., inv. nr 231.
- 22) In het archief van de G.K. bevindt zich een kopie van de circulaire; de verzamellijst ontbreekt. Dat niet alle Hervormden werden aangeschreven blijkt uit de notulen van 4 december 1898, G.K. inv. nr 2.
- 23) Archief G.K., inv. nrs 1 en 231.
- 24) Zie over Van Gernerden ook: P.J. Horsman, Voor geslacht na geslacht, met name blz. 15 en 16.
- 25) Vanaf 28 juni 1892; zie archief G.K.inv.nr 1.
- 26) D.d. 26 november 1891.
- 27) [C. Biesbroek], Historisch overzicht betreffende de Gereformeerde Kerk te H.I. Ambacht van 1888 tot maart 1970. Typewerk (1970) in archief G.K.
- 28) De Gereformeerde lidmatenadministratie is niet geraadpleegd. Het is opvallend dat een groot deel van de Gereformeerden ten oosten van de Paulusweg woonde; juist de mensen voor wie dikwijls letterlijk geen (zit)-plaats meer in de Hervormde Kerk was. In 1886 besloot de kerkvoogdij de kerk te vergroten, omdat er te weinig plaatsen waren. Mensen moesten tijdens de dienst blijven staan, nadat ze eerst een half uur gelopen hadden!
- 29) Archief G.K. inv. nr 1, d.d. 21-1-1893, 31-1-1893 en 15-2-1893.
- 30) Idem, d.d. 21-1-1893.
- 31) Idem, inv. nr 2, d.d. 4-12-1898.

Colofon

"Swindregt Were" een naam die naast "Swijndregt Were" al vroeg genoemd wordt voor de Zwijndrechtse Waard, is een gezamenlijk periodiek van het Historisch Genootschap Hendrik Ido Ambacht en de Historische Vereniging Zwijndrecht.

Het blad verschijnt 2 tot 3 keer per jaar en wordt gratis aan de leden van de beide verenigingen toegezonden.

Redactie H.I. Ambacht:

J. Bezemer
C. Lagendijk
J.F. Schouten

Redactie Zwijndrecht:

drs C.R. van den Berg
A. van der Linden
C. Popijus
mw A.P. van Wuyckhuyse

Redactie-adres:

Prins Bernhardstraat 28, 3331 BR Zwijndrecht,
telefoon 078 - 194677
(tevens adres secretariaat Historische Vereniging Zwijndrecht)

Secretariaat Historisch Genootschap H.I. Ambacht:

L.J. Haenraets, Jan Luykenhof 14, 3341 GE
H.I. Ambacht, telefoon 01858 - 14074.

Druk: Pro Patria Zwijndrecht.

De verkoopprijs voor losse nummers
bedraagt f 4.75.

Vanzelfsprekend wordt ieder die een bijdrage geleverd heeft in de vorm van artikelen en/of illustraties hartelijk bedankt.

